

ACTIVATING OF THE PERCEPTIVE PROCESS IN INTRODUCING THE NEW MUSICAL WORK THROUGH A PRELIMINARY PROGRAMME

Diana Georgieva Katsarova

Music Department, Pedagogical Faculty, “Paisii Hilendarski” University, Plovdiv, Bulgaria
Diana.Katsarova@patriarcha.com

Abstract: The influence of music on people and their mood, reactions and mental activity is very big. Musical sound provides the soul with a complete palette of emotions. There is a popular saying that music leads directly to the heart. It is also known that music is capable of changing the pattern of the individual behavior regulation and spiritual values. Music is a significant part of the aesthetic education for beauty. To perceive and experience it is natural for people, but they do not have it by birth. The sense of beauty is something to be learnt so the artistic impressions experienced at a very early age are unforgettable and they influence the whole life of the individual.

Nowadays there is a great demand for methods which improve the musical and educational work, for possibilities to communicate more effectively with music and musical tendencies at different levels. The main purpose of the mass musical education is the influence upon the complete personality, education through music, building the value system for the appropriate orientation and the selection of valuable musical works.

There are three main activities in the music lesson – performance, perception and composing music.

While performance and composing coincide in the music lessons, and young people/ with very few exceptions/ would not participate in similar activities after finishing school, perceiving music is a lifetime activity. Perceiving music is practically the most necessary musical and aesthetic activity, because during their whole life people are surrounded by music, so quite naturally it has been present in every music lesson since the first year of primary education. That is why I focused my efforts on discovering possible ways to increase the interest towards this activity aiming to achieve the most active perceiving of the musical work, which suggests active intellectual and emotional response, the so called in the musical pedagogy “listening comprehension”. Such possibilities I have found in preparing a programme which guides and directs the perceiving of a new musical piece.

The programme includes:

a/ introduction of the theme through a specially prepared recording, in which the mood and the expressive means are defined in details

b/ following the plan of the development of the musical piece which contains all the elements of the form; listening to the whole piece with a reference to the plan, which follows the development of the piece; subsequent playing the recording in which students are able to independently follow the musical development while demonstrating the process in the plan.

Keywords: education, music, perceiving through music

АКТИВИРАНЕ ВЪЗПРИЕМАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС ПРИ ЗАПОЗНАВАНЕ С НОВО МУЗИКАЛНО ПРОИЗВЕДЕНИЕ ЧРЕЗ ПРЕДВАРИТЕЛНА ПРОГРАМА.

Диана Георгиева Кацарова

Педагогическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски”, СУ “Свети Патриарх Евтимий”, Пловдив,
България Diana.Katsarova@patriarcha.com

Резюме: Въздействието на музиката върху човека, върху неговото настроение, реакции и цялата психична дейност е голямо. Музикалните звуци дават на душата ни цяла палитра от емоции. Популярен е изразът, че музиката е най-прекият път към сърцата. Извесно е, че музиката е в състояние да промени механизмите на регулация на поведението на личността и нейните духовни ценности. Музиката като значим компонент от естетичното възпитание ни учи на красота. Възприемането и преживяването ѝ е присъщо на човека, но той не се ражда с тази способност, усетът към красивото се възпитава. Художествените впечатления, получени в най-ранно детство, са незабравими и оставят отпечатък върху целия живот на човека.

Днес интензивно се търсят пътища за усъвършенстване на музикално-възпитателната работа, търсят се възможности за по-ефективно общуване с музиката и музикалните явления на различни равнища. Основната цел на масовото музикално възпитание е въздействието върху цялостния облик на личността, възпитаването чрез музика, изграждане на ценностна система за правилно ориентиране и подбор на стойностни музикални произведения.

Три са основните дейности в урока по музика: изпълнение, възприемане и съчиняване на музика.

Докато изпълнението и съчиняването се застъпват в уроците по музика, и след завършването на обучението младите хора няма да се включват в подобни дейности (изключенията са много малко), то възприемането на музика ги съпътства цял живот. Възприемането на музика е практически най-необходимата музикалноестетическа дейност, защото човек през целия си живот е заобиколен от музикална среда. Ето защо тази дейност се включва още от първи клас във всеки урок по музика. Затова аз насочих своите усилия към откриване на възможности за повишаване интереса към тази дейност и за постигане на възможно най-активно и действено възприемане на музикална творба, което предполага активен интелектуален и емоционален отклик, тъй нареченото в музикалната педагогика „слушане с разбиране”. Такива възможности открих в изработване на програма, която ръководи възприемането на нова музикална творба.

Програмата включва:

- а) запознаване с тематичния материал от специално подготвен запис, с определяне в детайли настроението, изразните средства;
- б) проследяване на плана на развитие на музикална творба, който включва всички елементи на формата; цялостно прослушване на произведението с посочване на плана, което следва процесуалността на творбата; следващи прослушвания, при които учащите сами проследяват музикалното развитие показвайки случващото се върху плана.

Ключови думи: обучение, музика, възприемане на музика

1. УВОД

Въздействието на музиката върху човека, върху неговото настроение, реакции и цялата психична дейност е голямо. Музикалните звуци дават на душата ни цяла палитра от емоции. Популярен е изразът, че музиката е най-прекият път към сърцата. Извесно е, че музиката е в състояние да промени механизмите на регулация на поведението на личността и нейните духовни ценности. Още Мартин Лутър отчита, че "единственото нещо, което е в състояние да развесели тъжните, да натъжи веселите, да окуражи отчаяните, да вдъхне самоувереност на примирените, да преодолее завистта и омразата е музиката”.

Музиката като значим компонент от естетичното възпитание ни учи на красота. Възприемането и преживяването ѝ е присъщо на човека, но той не се ражда с тази способност, усетът към красивото се възпитава.

Художествените впечатления, получени в най-ранно детство, са незабравими и оставят отпечатък върху целия живот на човека.

Днес интензивно се търсят пътища за усъвършенстване на музикално-възпитателната работа, търсят се възможности за по-ефективно общуване с музиката и музикалните явления на различни равнища. Основната цел на масовото музикално възпитание е въздействието върху цялостния облик на личността, възпитаването чрез музика, изграждане на ценностна система за правилно ориентиране и подбор на стойностни музикални произведения.

Три са основните дейности в урока по музика: изпълнение, възприемане и съчиняване на музика.

Докато изпълнението и съчиняването се застъпват в уроците по музика, и след завършването на обучението младите хора няма да се включват в подобни дейности (изключенията са много малко), то възприемането на музика ги съпътства цял живот. Възприемането на музика е практически най-необходимата музикалноестетическа дейност, защото човек през целия си живот е заобиколен от музикална среда. Ето защо тази дейност се включва още от първи клас във всеки урок по музика. Както твърди Х. Гадамер художествената творба се разбира като осъществяване на символичната репрезентация на живота, т.е. силата на творбата е да изтръгне човека от веригата на неговия живот.

Но музиката съществува само докато звучи, затова аз насочих своите усилия към откриване на възможности за повишаване интереса към тази дейност и за постигане на възможно най-активно и действено възприемане на музикална творба, което предполага активен интелектуален и емоционален отклик, тъй нареченото в музикалната педагогика „слушане с разбиране”. Такива възможности открих в изработване на програма, която ръководи възприемането на нова музикална творба.

2. ПРЕДМЕТ, ЦЕЛ, ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Предмет, обект, цел, задачи, инструментариум на изследването

Предмет на изследването са възможностите за подобряване качеството на възприемане на класическа музика от ученици в Средното училище.

Обект на изследването са 175 ученика от VII клас обучавани по музика в СУ.

Цел на изследването е да докаже ефикасността на предварителна програма (система от педагогически подходи, прийоми - педагогическа технология) чрез която да активирам възприемателния процес при запознаване с ново музикално произведение.

Основни задачи за реализирането на тази цел, са:

-Разработване на подходи чрез които да се възприемат осъзнато дяловете и темите от Соната за пиано №5, I част от Лудвиг ван Бетовен.

- Изготвяне на тест за проверка на разпознаваемостта на дяловете и темите в сонатната форма

- Обобщаване на резултатите

Основен инструмент на проучването е педагогически експеримент, проведен с ученици от VII клас на иновативно СУ „Св. Патриарх Евтимий”, гр.Пловдив, България.

3. 2.Работна хипотеза

Очаквам, че приложената предварителна програма ще активира възприемателния процес при запознаване с ново музикално произведение и изяснявайки значението на изразните елементи в музиката, тяхното съчетаване и комбиране ще допринесе за по-емоционалното съпреживяване и разбиране на музикалната творба.

4. СЪЩНОСТ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ ПОДХОД

Възможността на музиката да отразява процесите в заобикалящата ни действителност, в духовния мир на човека се осъществява с помощта на много разнообразни изразни средства. Методиката на масовото музикално възпитание предлага определени начини за работа и видове дейности залегнали в учебната програма по музика в седми клас на СУ и съответния инструментариум – учебник по музика за седми клас, книга за учителя, учебни помагала. Източникът на идеи, размисли и формулиране на хипотези и предположения за настоящото изследване е учебното съдържание в седми клас, а основен инструмент за осъществяване на образователните и възпитателните цели на музикалното обучение е учебникът за седми клас.

Темите „Музикалният барок” и „Европейският класицизъм” запознават не само с представителите на тези епохи и техни произведения, но дават и познания за видовете многогласие – полифонично и хомофонно. За нашето изследване остава важен въпросът, най-вече за методите и формите на работа върху дадено учебно съдържание. В учебното съдържание за седми клас са включени произведения от различни епохи, жанрове и стилове. Самото запознаване с тях предлага натрупване на представи, които дават възможност да се развие музикалният слух. Известно е, че музикалният слух се опосредства чрез музикалното възприятие, чиято физиологична основа представляват нервните процеси в отговор на постъпилите дразнения от слухов характер в кората на мозъка. Един от уроците по музика в VII клас е посветен на сонатната форма (висша форма в инструменталната музика). Тъй като това е най-сложната от изучените до момента музикални форми от изключително важно значение е цялостното ѝ разбиране, защото тя се явява основополагаща за жанровете на цяла една епоха в изкуството каквато е Класицизмът (наречена епоха на сонатно-симфонично мислене) и прораства намирайки своето развитие в творчеството и творбите на Виенските класици. За онагледяващо произведение бе подбрана Соната за пиано №5, I част от Лудвиг ван Бетовен.

Музикалното изкуство въздейства главно чрез мелодията, която обединява елементите на музикалната реч и представя логично музикалната мисъл в основата на която стоят различни по височина и времетраене тонове, организирани в интонационни ядра, ладовофункционално осмислени и със значение на структурни звена. При прослушване на произведението учениците предварително заучават по слух, а при възможност и по ноти основните теми на произведението. При прослушването на творбата учениците с вдигане на ръка, откриват моменти, в които звучи дадена тема. Определят темпото, динамиката, тембъра на инструмента, хармонията и други изразни средства. Всичко това позволява да се определи по възможност пълно и точно емоционалното съдържанието на темите. Трайното запомняне на темите позволява те да бъдат проследени не само при всяко тяхно появяване, но и да бъдат отчетени всички промени в развитието им. При епизоди с разработъчен характер учениците откриват дали се появяват отделни ядра, дали се променя настроението – т.е. да се следи драматургията на творбата. В следващите часове, а също и в обобщителните уроци поставям задачи свързани с разпознаването на творбата сред други творби от репертоара за слушане.

Нагласата, готовността е от особено важно значение за повишаване мотивацията на музикалните дейности, а оттам постигане на по-добри резултати. Възможности за постигане на психична готовност за слушане на музика с цел вникване в произведението могат да се търсят в създаване на атмосфера, адекватна на емоционалното съдържание на представяната за възприемане творба, картини или илюстрации с близка образност до тази на музикалната творба.

4. ПЕДАГОГИЧЕСКИ ЕКСПЕРИМЕНТ

Програмата, която лежи в основата на педагогическия експеримент включва:

а) запознаване с тематичния материал от специално подготвен запис, с определяне в детайли настроението, изразните средства;

б) проследяване на програмата на развитие на музикална творба, която включва всички елементи на формата;

в) цялостно прослушване на произведението с посочване на плана, което следва процесуалността на творбата;

г) следващи прослушвания, при които учащите сами проследяват музикалното развитие показвайки случващото се върху плана.

4. 1. Съдържание на експеримента

Ян Върмонт характеризира обучението като подбуждащо учащите се към точно изпълняване на мисловните действия, за да конструират променят и използват своите умствени модели. В този смисъл обучението се определя като процесуално-ориентирано. Задачите на тази форма на обучение са: даване указания на учениците за започване изпълнението на мисловни действия, поддържане с инструкция тяхното точно изпълнение и създаване на условия за усъвършенстването им.

От гледна точка на музикалната форма на композицията е особено важно развитието – последователните изменения, преобразувания на изложените теми, на познатите образи. Облягайки се на познанията на учениците за развиващия среден дял в простата триделна форма и „варирането” във вариационната форма, което може да украси и разнообрази темата без да променя характера, но с нов нюанс на емоционалния заряд учениците откриват, че в нито една от тях развитието не е свързано със задължително изменение на предварително „програмираното“ първоначално съотношение между образите, заложено в самата идея на формата. Значителната роля на развитието води до нови качества на музикалните образи и дава повод за сравняването на сонатната форма с драмата.

Учениците се запознават с дяловете на сонатната форма. Първи – експозиция (от латински – „изложение“), представя основните теми. Тук възниква и аналогията с драмата, началото на която съдържа завръзката и запознава с главните герои. Впоследствие стават различни събития, които разкриват по-пълно и по-дълбоко образите на героите с техните действия и постъпки. При сонатната форма вторият дял е разработка – пренася темите в нови условия, изменя характера им, разкрива скритите в тях връзки. Третият дял – репризата, възвръща основните теми от експозицията, но те не се повтарят буквално. Обикновено сонатната форма завършва с кода, която показва извода от развитието, неговия краен резултат. Учениците се информират, че най-често сонатната форма се среща в първите части на симфонии, сонати, квартети, инструментални концерти.

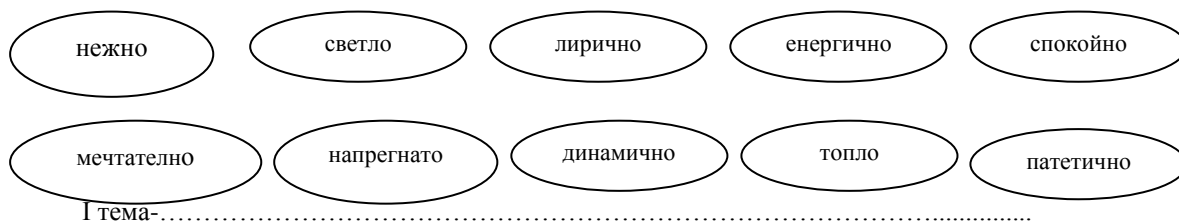
Предлагаме като музикален пример за слушане и илюстрация на сонатната форма първа част от Соната за пиано №5 от Бетовен.

Чрез клавирната соната Бетовен изразява вълнуващите го мисли и чувства, тя е неговата „творческата лаборатория“. Учениците се запознават с особеностите на неговия творчески стил с драматични и многолики образи и психологична дълбочина, катоедновременно с това затвърждават и понятието стил.

Както е известно презентациите привличат интереса и вниманието на учениците, затова сонатната форма бе онагледена чрез презентация. Анализът в учебника подпомага учениците да се ориентират по-лесно в прозвучаването на двете теми от първа част на Соната за пиано №5 от Бетовен.

Програмата, която давам на учениците, проследяваща подробно развитието на музикалните процеси в творбата има за цел да насочва, да „управлява“ възприемането и осмислянето на музиката.

Преди всичко подготвям запис на отделните теми. Държа особено на това с темите учениците да се запознаят първоначално с всички изразни средства, така, както звучат в творбата, т.е. да присъства особено хармонията, тъй като ако учителят изсвири темата на пиано еднотонно, тя не се представя в цялостния си вид. Освен това предлагам разнообразни определения, от които учениците да подберат подходящото, за да открият настроението.

II тема-.....

Отбелязвайки подходящите определения учениците откриват, че първа тема звучи патетично, динамично,

а втора е с песенен, лиричен характер (дори спокойна, замислена, светло съзерцателна).

Посочвам, че първата тема започва с акорд в динамика *f* в широк регистър, който подготвя слушателя за драматичните събития, които прозвучават в темата. Обръщам внимание, че основният момент за изразяване в първа тема е точкуваният ритъм, който буди тревога, звучи съдбовно. Пренасянето на първия мотив във все по-висок регистър засилва напрежението. Следва кратък мотив в динамика *p*, който контрастира на първоначалния характер, като че ли слушателят отдъхва. Веднага се провежда първият мотив, който звучи в още по-висок регистър. Постепенно се достига до по-носталгичен мотив, който отново прераства в по-тревожен момент. Успокояването, което следва води до представянето на първото звено на темата, пренесено многократно все по-високо, достигащо кулминация по отношение регистри, динамика – непрекъснато усилване и води до заключението на първа тема във *ff*. Така още първа тема не е единна по характер, звучи със своите вътрешни контрасти. След разказа се обръщам към учениците със задача:

Сега да чуем отново развитието на първа тема, като посочваме, т.е. проследяваме програмата, която аз ви разказах. Продължаваме отново с прослушване на запис с анализ – следва един кратък мотив звучащ по-нежно, лирично, който има за цел да подготви по-лиричната втора тема. По-лиричният мотив се пренася и с възходяща градация завършва във *f*. Следва драматично заключение, което води до разработване на кратък мотив от първата тема и се явява по-нежния мотив от втората тема, което е заключението на експозицията. Разработката е по-кратка, построена от двата характерни мотива на първа тема и прехода към втора тема, което успокоява напрежението. Заключението на разработката напомня заключението на експозицията. В репризата всичко следва установения ред. Заключението е изградено върху първата тема – динамически много контрастно с *ff*. След като са проследили програмата към учениците се задават следните задачи:

Първа задача - с вдигане на ръка да открият прозвучаването на темите от първа част на Сонатата.

Втора задача - Кой принцип характеризира двете теми? – еднаквост, подобие или контраст. Учениците откриват, че за двете теми е характерен принципа на контраста.

Трета задача - Коя от двете теми е с по-наситена хармония? – откриваме, че това е първата тема.

Четвърта задача- Да определим в първата тема, кое е водещо – динамиката, шрихите или ритъма. След последващо прослушване учениците откриват, че е ритъма. Дори характеризират, че темата има призивна, фанфарна звучност.

Припомняме, че това е ролята на експозицията – да представи основните теми.

Следва пета задача- Има ли промени в темпото, динамиката и настроението на първа и втора тема в следващия дял – разработката? Как се променят темите в разработката?

-Развиват се. Началото на разработката има интонационна връзка с първата тема в светлия колорит на мажор последван от появяването на минор с новите елементи от синтеза на първата и втората тема, т.е. учениците проследяват разработването на темите, което обичайно се изразява в смяна на тоналности, регистри, динамични отенъци.

Шеста задача - А в репризата откриваме ли нещо познато? От къде?

-Учениците откриват, че се повтарят темите от експозицията.

Седма задача- задава се въпрос в Соната № 5 на Бетовен има ли въведение и заключение? След насочващо прослушване учениците откриват, че въведение няма, но има заключение-кода. Откриват, че кодата всъщност е завършек и обобщение на идеята на композитора за творбата.

Осма задача - прослушваме отново цялата част на Сонатата и учениците се разделят на групи всяка от които отговаря за правилното откриване на дяловете в сонатната форма – експозиция, разработка, реприза чрез вдигане на ръка.

Девета задача- На учениците се представя в табличен вид схемата на сонатната форма, в която те трябва да попълнят темите и да нарисуват (с цветове) тяхното развитие.

Сонатна форма

Експозиция	Разработка	Реприза
------------	------------	---------

I тема - драматична преход - подготвя по-лиричната втора тема II тема - лирична заклучение – драматично – с кратък мотив от първата тема и по-нежния мотив от втората тема	Разработката е по-кратка, построена от двата характерни мотива на I тема и прехода към II тема .	I тема - драматична преход II тема - лирична кода – обобщение на елементи от I тема и прехода
---	--	---

4. 2. Резултати от теста

Спецификата на учебния процес по музика, спецификата на музиката като изкуство, структурата на урока по музика и музикалните дейности в него налагат специфични критерии и показатели за проверка на музикално-художественото развитие на учениците (в случая степента на разбиране на музикална творба). След няколко урока проверяваме какво си спомнят учениците, какво беше характерно за сонатната форма, кои са основните дялове, кои принципи присъстват в сонатната форма. Проверяваме ще познаят ли темите, тяхното развитие и повторение. Кой момент от сонатната форма слушат – експозиция, разработка или реприза.

В края на учебната година при музикален тест от прослушване на откъси от 10 от произведения, които са звучали в клас през учебната година, нямаше ученик, който да не е разпознал Соната за пиано №5, I част от Лудвиг ван Бетовен.

На въпрос от музикален тест да се назове името на предполагаем композитор от звучачи непознати откъси от музикални творби на Бетовен, Бах, Менделсон и Чайковски – 75% от учениците разпознаха авторския стил на Бетовен.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Този педагогически подход помогна учениците да осъзнаят факта, че за да почувстват музикално произведение трябва да го слушат с внимание, многократно, да стигнат по-близо до неговото съдържание, за да се научат да се наслаждават на красотата и радостта, която получават от него.

А това става чрез формиране и развитие на музикални умения и навици за слушане – чрез осъзнато възприемане на музикалното произведение.

Музикалната култура на личността се формира не само от придобитите теоретични знания, но и от способността ѝ да разпознава ценни образци от световната музикална съкровищница при слушане.

Чрез натрупването в съзнанието на богат фонд от представи на различна музика учениците получават по-цялостно впечатление за пътя на музикалното изкуство през вековете и многообразието от стилове в съвременната музика, което спомага за формиране на музикално-естетическият им вкус. Освен това чрез произведенията за слушане учениците се запознават и с имената, и с творчеството на композиторите и с епохите в които те са живели, което обогатява и общата им култура. Чрез осъзнато възприемане на музикални произведения освен, че у учениците се изграждат слушателски умения и навици, развива се музикалният им слух, възприемат се разнообразни музикални творби чрез които учениците се запознават със значими образци от световната музикална съкровищница, а това допринася за изграждане на ценностната им система и правилно ориентиране и подбор към стойностни музикални продукти.

Значението на по-доброто възприемане на музикални произведения е не само училищна задача, то подготвя както слушатели и ценители на музикалното изкуство, но и предизвиква интерес у обучаваните да станат участници в музикалната дейност – хористи в училищни, самодейни хорови колективи и други.

На чията реализация се радвам в качеството ми на ръководител на Вокална формация „Евъргрийн“, с която сме имали много успехи у нас и в чужбина.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Гадамер, Х-Г, Истина и метод, в кн. Културология, т.3, 1993
- [2] Минчева, П. Музикалното възпитание в общообразователното училище, София, Просвета, 1994г.
- [3] Минчева, П. Учебник по музика за VII клас. София, Азбуки Просвета, 2008г.

